

D'altra banda, dins la gran freqüència que ja té l'ús de *massa* adverbí en la nostra llengua medieval (uns 25 exemples ja en els docs. ross. del S. XIV aplegats en l'*InuLC*), es nota que ja predominen els casos on hi ha idea d'excés, que ja hem constatat en l'exemple més antic de tots, de l'any 987: «que no hage *masse* espay de la una diccion en l'altre», ross. 1314 (*RLR* xxx, 262); «del seu trebayl, qui és *massa* gran, de die e de nit», doc. cancelleresc de 1324 (Finke, *Acta Ar.* III, 462); «guardats-vos de *massa* menjar ---!», Eiximenis (*Terç*, *NCl.* VI, 51); «lo menjar, magre, / sols per la vida, / ab certa mida: / ans poc que *massa*; / carn de res grassa, / let, e los ous, / --- / lo menjar blanc, / fan molta sanc / ---», JRoig (*Spill*, 10119); «per què lo pa *maça* levat no-s fa?», Albert lo Gran (c. 1500, *Quesits*, 4); «la tinta corre *massa*: atramentum defluit», OPou (*TbPu.*, 181). Com es pot observar des de la fi de l'Edat Mitjana s'ha anat generalitzant el matís d'excés fins a esdevenir el definitiu i fins únic.¹

En llengua d'oc va ser freqüent fins al S. XIII, i allà es devia haver estès a gran part del domini, car si bé apareix més en la part SO. del llenguadocià (molts exemples en el narbonès Guiraut Riquier i se'n troben alguns casos en textos de l'Albigès, de Foix i de Tolosa) també se'n cita un exemple en *Flamenca* que és d'un llgd. que tira a alvernès, i un en el *Ferabràs* que potser era ja alvernès; i si en molts d'ells vol dir 'molt', en d'altres és precisament 'massa', almenys en el *Donat Proensal* («*massa*: nimis alicuius rei») que és ja de prop del Roine i de c. 1230.

Però després del segle XIII, l'ús de *massa* degué decaure ràpidament a profit de *trop*, que ja predominava de molt en la llengua antiga, i s'hi troba des dels orígens (Boeci, *G. de Rossilhon*) i en textos dels trobadors més clàssics (*Castiagilòs*, Ventadorn etc.). Avui *massa* no sembla sobreviure-hi enlloc (*trop* absolutament pertot en l'ALF, *trop étroite* 524, *mangé trop* 1335); fora de la Vall d'Aran, on val a dir que és general i únic des del primer fins a l'últim poble (d'Unya fins a Canejan), i en tota mena de frases (*engoann plò massa*, *nó hèsqes a caubà massa*, *le vantes massa et tòn anólh*, 1925-34): fora d'allà sembla haver-hi *trop* pertot (*TdF*, Doujat-Visner etc.), fins i tot al Comenge (Dupleich), a Luixon (ALF) i al Bearn (Lespy, Palay), si no és que en alguns punts usen amb el valor d'excés altres termes que més pròpiament signifiquen 'molt' (*forço*, *demai*, *TdF*; *hère*, *pla*, en gascó, Lespy, Palay, Rohlfes, § 514).

En canvi es manté en parlars del Nordest d'Itàlia —reto-romànics i italians—, i tenint en compte el que ha passat en terra d'Oc és versemblant que en els últims segles literaris n'hi hagués certa faixa contínua des de Catalunya fins algun indret entre Venècia i Trieste; en tot cas *massa*, *masse*, «troppo», forma encara una illa compacta a totes les valls delonòmiques del rètic, a l'alt i baix Comèlco (Tagliavini, *ARom.* x, 140), a quasi tot el Friül (Bertoni, *ib.* x, 254), a Màntua, ací i allà en el Vènet i fins algun punt de la Romagna (*AIS*, 841); vista la comparació geogràfica i

el fet que es llegeixi en el *Sermone del Dì del Giudizio* escrit a Ferrara en el S. XIV, dubto molt que la seva aparició en un passatge del lombard Bonvesin da Riva (S. XIII) sigui només cosa del copista (com insinua Contini, *ARom.* xxii, 317).

La decadència en oc. es deuria molt al perill de confusió homonímica, amb *a masse* 'ensems, tots junts, tot plegat', que no existia en català ni crec que hi sigui en reto-romànic, però que té gran extensió en tot el gascó i llgd. SO., incloent-hi la Vall d'Aran, el tolosà del 1600 (Goudoullf) i que es documenta en poetes d'aqueixa zona des de c. 1300, i textos en prosa (des del S. XIV) a tot Gascunya, des de Bordeus fins al Bearn: «los diutz 14 deputatz eren *amasse* en semps», *Cart.* d'Ossau a. 1440 (B, 236.19) (*PSW* v, 136.5; *TdF amasso*); i el verb *s'amassà(r)* 'ajuntar-se' també general en gascó que, amb tots els usos (entre ells el d'"aiguabarrejar-se": «ont *s'amassan* l'a<r>riu d'en Crestiaa et l'ariu d'Arius-Molee», 1336, *Cart.* d'Ossau, 79.18).

En contrast amb aquests altres països, *massa* ha restat vivíssim, i eina única, en la nostra llengua, i fins avui roman general a tot el territori lingüístic, des d'Alacant o Alcoi o la Serra d'Espadà (Veo, 1961) fins al Capcir (Formiguera, 1960), i des de Menorca fins a Ribagorça.

Des d'antic el mot *massa* 'excessivament' va començar a estendre's a d'altres funcions gramaticals. S'excitava sobretot que, anant amb verbs com *fer* o *ser*, i junt amb un substantiu, podia semblar que regia o modificava el substantiu, tant o més que el verb: *fék mäs kälü* 'enguany ha fet massa calor' (Formiguera, 1960).

I així, p. ex., eren *massa diners*; i tot seguit s'admeté en una funció que era ben bé de pronom-adjectiu: *Massa Pedres* (S. X); «fo scrit que d'aquell nombre en avant no reebes més dones --- al monestir, per ço que haguesen scusa a reebre prec per rebre *massa* dones: e si neguna dona hi vulia entrar --- que feés la messió ---», Lluïl (*Blanq.*, *NCl.* I, 153.5). No hi ha dubte que amb aquest ús, que acabà per ser normal i consagrat, s'havia de mantenir *massa* invariable, i així s'ha estat fet abans i avui, i més o menys en tots els parlars catalans, tant en el P. Val. (*ténen mása dinés* Veo d'Espadà, 1961) com a les Illes, sense excloure'n ni la llengua popular del Princ., on encara es troba invariable en la cançó popular: «els fadrins --- tots els anava triant: / la un perquè no té garbo, l'altre perquè té *massa* anys», MilàF (*Romllo.*, 22.4).

No dubtem que *AlcM* té raó en insistir (com ho féu de vegades Fabra, i ho volen tots els puristes d'una manera general) que *massa* usat adjectivament ha de romandre invariable, però la propensió en tals usos és pertot a admetre-hi flexió (en part s'ha imposat això fins literàriament): *it. troppi, troppe, troppa*, oc. *trops, tropes* almenys en gascó; coses com *masses vegades* es troben en el S. XIX fins en conservadors escr. Renaix. (Genís Aguilar etc.). Els valencians i sobretot els bal. hi han restat refractaris, no sense raó: «n'hi devia haver una trentena: eren *massa* i d'ells triam» (*BDLC*